

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ YABANCI SERMAYE GİRİŞİNE KATKISININ DEĞERLENDİRİLMESİ: EGE SERBEST BÖLGE ÖRNEĞİ

Mehmet AVCI

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Didem EREK

Öğr. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ÖZET

Serbest bölgeler, ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınaî ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından serbest bölgeler, yeni istihdam alanları, teknoloji transferi, yeni yatırımlar, ihracat artışı gibi makroekonomik etkiler yaratmak suretiyle giderek daha da önemli hale gelmektedir. Serbest bölgeler ülkelerin ekonomik yapıları üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Ege Serbest Bölgesinin makroekonomik etkilerine yönelik görüşleri ortaya koymak ve yabancı sermayeye katkısını analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada öncelikle serbest bölgelerin makroekonomik etkilerine ilişkin genel bilgiler verilmekte ve Ege serbest bölgesinin ekonomik yeri belirtilmektedir. Daha sonra nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine mülakat tekniği ile elde edilen veriler doğrultusunda Ege Serbest Bölgesinin yabancı sermayeye katkısı analiz edilerek elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ege Serbest Bölgesi, Yabancı sermaye, Dış ticaret, Türkiye.

Jel Kodu: F10, F13, F15

EVALUATION OF FREE ZONE IMPLEMENTATIONS OF THE FOREIGN CAPITAL INFLOWS TO TURKEY: AEGEAN FREE ZONE CASE

Mehmet AVCI

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Didem EREK

Öğr. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ABSTRACT

Free zones, legal and administrative arrangements for commercial, financial and economic areas in the territory of the country that are outside the customs area, as well as within the political boundaries of the country, where wider incentives for industrial and commercial activities are recognized and physically separated from other parts of the country. Macroeconomic effects such as new investments, technological transfers, new employment areas and increased exports increase the importance of free trade areas especially for developing countries. Free zones plays an important role on the economic structures of the countries. The main purpose of this study is to reveal the views on macroeconomic effects of the Aegean Free Zone and to analyze its contribution to foreign capital. In accordance with this purpose, general information about macroeconomic effects of free trade areas is given primarily, and then economic position of the Aegean Free Zone is stated. Later the data obtained through qualitative research and in depth interview is used in order to analyse the effects of the Aegean Free Zone on foreign capital in Turkey.

Keywords: Aegean free zone, foreign capital, foreign trade, Turkey.

Jel Classification: F10, F13, F15

GİRİŞ

Serbest bölgelerin tarihsel süreci incelendiğinde bu günkü serbest bölgelerin ilk temelleri 18'inci yüzyılda İngiltere'nin sömürgesinde olan Hong Kong ve Singapur'da kurulan serbest bölgeler olduğu görülmektedir. 20'inci yüzyılın başlarında, Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan sıkıntılar gelişmiş ülkeleri yeni ve ucuz işgücünün olduğu alanlara yönlendirmiş ve savaş öncesi kurulan serbest bölgelerin gösterdiği başarılar serbest bölge uygulamalarını yaygınlaştırmıştır. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan serbest bölgeler, son yıllarda ekonomide yaşanan gelişmeler ve değişimler sonucunda dünya ticaret hacminde oldukça önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Ev sahibi ülkeye ithalatı kolaylaştırma, ihracat ve istihdamı arttırma, teknoloji transferi sağlama vb. gibi avantajlar sağlayan serbest bölge kurma çalışmaları yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. Bugün dünyada ABD, Almanya, Brezilya, Fransa Bulgaristan, İngiltere, İspanya, Çin, Endonezya, Romanya, Hindistan, Mısır, Ürdün ve İran, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu toplam 130 ülkede yaklaşık 2.500 tane serbest bölge faaliyet göstermektedir. Türkiye'de ise serbest bölge çalışmalarına Cumhuriyetin ilk yıllarında başlanmıştır. 1927 yılında çıkarılan "Serbest Mıntıka Kanunu" serbest bölgeler ile ilgili çıkarılmış ilk kanun ve atılan ilk adımdır. 24 Ocak 1980 Kararları ile sonrasında artan liberalleşme eğilimleri ile birlikte ihracat temelli ticaret stratejileri izlenmeye başlamıştır. Değişen bu ticaret politikalarının bir parçası olarak, Serbest Bölgeler Kanunu, 1985 yılında Resmi Gazete' de yayımlanmıştır. İlgili Kanun ile Serbest Bölgelerin amaçları "ihracata dönük üretimi ve yatırımı teşvik etmek, yurtdışı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, firmaları ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek" olarak tanımlanmaktadır. Amaçlar arasında ülke ekonomisine en büyük katkının dış ticaret hacmi ve yabancı sermaye girişi yönünde olması beklenmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı serbest bölgelerin kuruluş amaçları doğrultusunda Ege Serbest Bölgesinin makroekonomik etkilerine yönelik görüşleri ortaya koymak ve bölgenin yabancı sermayeye katkısını analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada, serbest bölge kavramı ayrıntılı bir şekilde ortaya konularak Ege Serbest Bölgesi'nin yabancı sermayeye katkısı analiz edilecek ve elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Serbest bölgeler ile ilgili gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda serbest bölgeler daha çok teorik açılarda ele alınmış veya mevcut istatistik veriler kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında nitel araştırma yöntemine başvurulmuş yapılan bu çalışmanın konuya ilişkin önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Hamada (1974) yaptığı çalışmada yabancı sermayenin kurulan serbest bölgeye, nispi olarak sermaye yoğun malı üretmek üzere, o ülkedeki teknolojiye bir değişiklik yaratmadan sadece sermaye özelliğiyle gelişti durumunda, o ülkenin iç fiyatlarla hesaplanan milli gelirinde bir değişiklik olmayacağı, buna karşılık uluslararası fiyatlarla hesaplanan milli gelirinde bir düşme olacağı sonucuna ulaşmıştır.

Borensztein ve Gregorio (1998) yaptıkları çalışmada 69 tane gelişmekte olan ülkenin son yirmi yıllık verilerini inceleyerek, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin büyüme oranları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin büyüme oranlarına ancak ev sahibi ülkenin ekonomisinin yüksek teknolojiyi yeterli miktarda masnetme kapasitesine sahip olduğu takdirde pozitif etki sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Karaduman ve Yıldız (2002) yaptıkları çalışmada, serbest bölge uygulamalarının yabancı sermayeye katkılarını ve dış ticarete etkisini incelemişlerdir. Türkiye’nin 1980’den sonra ihracata dayalı sanayileşme politikaları izlediğini belirtmişler ve serbest bölgelerin ekonomilere sağladığı en önemli katkıların dış ticaret hacmi ve yabancı sermaye girişi olduğu yönünde sonuca ulaşmışlardır.

Karabıçak (2006) yaptığı çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermaye ve teknoloji ihtiyacını karşılamak için kurulan serbest bölgelerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde yarattığı performansı değerlendirmiş ve serbest bölgelerin kuruluş amaçları çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımların Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı etkilerini konu edinmiştir.

Dünya Bankası (2008) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin kalkınma ve dış ticaret politikaları arasında yer alan serbest bölge uygulamalarının her ne kadar doğu Asya Latin Amerika gibi ülkelerde başarılı bir profil çizse de gelişmekte olan ülkelerde aynı performansı göstermediği belirtilmiştir. Ayrıca serbest bölgelerin kuruluş amaçlarında belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi adına dünya genelinde birtakım reform uygulamalarının yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Murray (2010) tarafından yapılan çalışmada, serbest bölgelerin istihdamı arttırmak, yeni teknolojileri ülkeye çekebilmek, ekonomiyi canlandırmak gibi sebepler ile birçok ülke tarafından kullanılan bir dış ticaret politikası aracı olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada 2010 yılı itibari ile Çin, Rusya, Kazakistan gibi farklı ülkelerdeki serbest bölgelerin verimlilikleri incelenerek, başarılı ve başarısız yönleri belirlenmiştir.

Kavlak (2012) tarafından yapılan çalışmada, serbest bölgelerin Türkiye’de ekonomik etkinliklerini hangi ölçüde gerçekleştirdikleri incelemiştir. Çalışmada serbest bölgelerin tarihsel gelişimi, amaçları, ekonomiye olan etkileri ele alınmıştır. Araştırma verileri serbest bölgelerde faaliyet gösteren 154 firmadan anket yöntemiyle toplanmış ve yapılan analiz sonucu, serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını çeşitli konularda yeterince yerine getirmediği görüşüne varılmıştır.

Sorhun (2013) çalışmasında, Türkiye’nin yoğun olarak dış ticaret yaptığı yedi coğrafi bölge ile potansiyel dış ticaretini belirlemeyi ve bu potansiyelin ne kadarını kullanabildiğini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bir taraftan, temel Çekim Denklemi (Gravity Equation) tahminlemek suretiyle ikili dış ticaret hacmindeki değişimin temel olarak ülkelerin milli gelirlerine ve ülkeler arasındaki mesafeye bağlı olduğunun beklendiği teyit etmiştir. Buna rağmen, önceki çalışmaların bulgularının aksine sınır komşuluğunun Türkiye’nin komşularıyla ticaretine pozitif etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, Türkiye’nin dış ticaret ortaklarıyla potansiyelinin altında ticaret yaptığı ortaya çıkmıştır.

Bakan ve Gökmen (2014) yapıları çalışmada, Türkiye’deki serbest bölgelerin dış ticaret içerisindeki yeri ve önemini değerlendirilmişlerdir. Ayrıca, Gaziantep Serbest Bölgesi’nin 1999-2014 yılları arasında kapsayan istatistiki

verileri incelenerek diğer serbest bölgeler içerisindeki konumu belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda Gaziantep Serbest Bölgesinin serbest bölge kuruluş amaçlarını yeterince sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

1. Özel Dış Ticaret Rejimleri Olarak Serbest Bölge Kavramı

Ulusal sınırları aşarak ülkeye giren mallar kural olarak o ülkenin normal gümrük rejimine tabidirler ve bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi alınır. Fakat bazı dış ticaret işlemleri ise taşıdıkları özellikler dolayısıyla, ülkenin normal gümrük rejimine tabi olmadan gerçekleştirilir. Geçici ithalat ve ihracat, serbest bölgeler, antrepo, transit taşımacılık, sınır ve kıyı ticareti ve bedelsiz ithalat başlıca özel dış ticaret rejimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Serbest Bölge Kavramı

Literatürde birçok farklı serbest bölge tanımı yapılmaktadır. Serbest bölgeler her ne kadar farklı ülkelerde serbest ticaret bölgesi, özel ekonomik bölge, ihracat işleme bölgeleri gibi farklı isimler ile adlandırılmış olsalar da genel olarak birbirlerine benzemektedirler. Serbest bölgelerin adlandırılmasındaki bu çeşitliliğe ülkelerin ekonomi ve ticaret politikalarının yanı sıra sosyal ve siyasal durumlarında ki bazı farklılıklar neden olmaktadır. Serbest bölgeler için yapılan farklı tanımlara bakıldığında yapılan serbest bölge tanımları kurulması istenen serbest bölge ile hangi amaçlara ulaşılmak isteniyorsa, bu amaçlara paralel olarak değişebilmektedir. Ancak hepsinin özünde yatan temel bir özellik mevcuttur. O da, serbest bölgelerin buldukları ülkenin gümrük duvarının dışında kabul ediliyor olmasıdır (Kavlak, 2012). En yaygın tanım olarak; Serbest bölge bir ülkenin siyasi sınırları içinde, ancak gümrük sınırları dışında kalan, ticari ve sınai faaliyetlerin kolaylaştırılması amacı ile devlet müdahalesi en aza indirgenmiş yer olarak tanımlanmaktadır (Düzenli, 2006, s. 18). Serbest bölge ile ilgili literatürde yapılan tanımların yanında Gümrük Kanunu'ndaki tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır; Gümrük Kanunu'nun 152.maddesinde; serbest bölgeler Türkiye gümrük bölgesinin parçaları olmakla birlikte, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak

ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir şeklinde tanımlanmaktadır (<http://www.gtb.gov.tr/>, 28.06.2017).

1.2. Serbest Bölgelerin Amaçları

Her ne kadar serbest bölgelerin kurulma amaçları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, ekonomik ve siyasal yapılarına göre farklılıklar gösterse de temel amaçlarını ülke içindeki ekonomik faydaları maksimize etmek oluşturmaktadır. Bu temel amaç çerçevesinde serbest bölgelerin diğer amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Ülkeye yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ve aynı zamanda teknoloji girişini hızlandırmak: Dünyada ülkelerin ihracatlarını arttırmak için kullandıkları önemli ekonomik araçlardan biri olan serbest bölgeler, yabancı sermayeyi çekme ve teknoloji transferi konusunda önemli bir araç olmuşlardır. Bölgenin alt ve üst yapı imkânları, teşviklerden yararlanma olanakları, vergi muafiyeti gibi daha birçok teşvik unsuru serbest bölgeleri yabancı sermaye açısından cazip hale getirmektedir. Serbest bölgeler elinde bulundurduğu istisnai olanaklardan dolayı yatırım ve ticari faaliyetlerden yana avantajlı durumdadır. Bu avantajlı durum beraberinde yerli ve yabancı yatırımcıları bölgeye çekmeyi sağlamaktadır ki buda ülkeye yabancı sermaye akışına sebep olmaktadır. Dünyadaki serbest bölge uygulamalarına bakıldığında sağlanan tüm bu avantaj ve teşviklerin yanı sıra o ülkedeki siyasi, ekonomik ve politik istikrarında yabancı yatırımcıları bölgeye çekebilme konusunda etkili olduğu görülmektedir. Serbest bölgeler ülkeye teknoloji girişi sağlama açısından önemli oranda fayda sağlamaktadır. Özellikle bilgisayar, hava ve uzay araçları imalatı gibi ileri teknoloji sektörlerin serbest bölgelere çekilebilmesi teknoloji girişinin hızlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Yabancı yatırımcıların serbest bölgelerde yatırım süreçleri incelendiğinde beraberlerinde yeni teknoloji girişi getirdikleri görülmektedir. Bu sayede ülkeye teknoloji girişinin olması aynı istihdam olanaklarının artmasına ve kalifiye eleman yetiştirilmesinin önü açılmış olacaktır (<https://www.ekonomi.gov.tr/>, 22.06.2017). Mal alımı ve kredi kullanma

imkanlarını arttırmak: Serbest bölgenin faaliyet gösterdiği ülkelere mal satan yabancı firmalar genellikle depolarını kendi ülkelerinde değil de bu bölgelerde kurmaktadır. Bu sayede bu malları ithal eden yerli sanayiciler daha az stok mal bulundurmakta ve bu mal için kullanacakları finansmanı başka alanlara kaydırma imkanına sahip olmaktadır.

Transit ticareti kolaylaştırmak: Serbest liman olarak geliştirilen bölgelerde canlanacak transit taşımacılık, ülkedeki ekonomik faaliyetleri arttırarak önemli döviz gelirleri elde edilmesine yol açacaktır. Bir serbest bölge tesisi ile bu faaliyetler çok daha etkin ve geniş bir hale gelebileceği gibi, başka güzergahlar üzerinden yapılan taşıma faaliyetleri de avantajlardan yararlanmak üzere serbest bölge üzerinden başlar. Bölgelerde gümrük vergisi ödeme gereğinin bulunmaması ve bölge içinde tüm bürokratik işlemlerin asgari düzeye indirilmiş olması, transit ticaretin kolaylaştırılması ve hızlandırılması açısından önemlidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum transit ticaret yapısına uygun bir konumdadır (Erdoğan, 1985: 8).

İstihdama yardımcı olmak: Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından biride işsizlik sorununa çözüm bulmaktır. Serbest bölgelerin istihdama katkıları özellikle gelişmekte olan ve işçilik ücretlerinin düşük olduğu ülkelerde görülmektedir. Serbest bölgelerin istihdama olumlu katkılar sağlayabilmesi için işgücünün yurt içinden sağlanması gerekmektedir. Ayrıca yeni açılan iş sahaları, yardımcı kuruluşlar, entegre tesisler istihdama yardımcı olarak know-how ve modern teknolojinin ülkeye girişine olanak sağlamaktadır. Ayrıca transit ticaret ve reeksport işlemleri antrepo ücretleri, reeksport işlemlerinden sağlanan döviz gelirleri, ithalat mallarının serbest bölgede işlenmesinden elde edilen katma değerler gibi gelirlerde istihdamda olumlu bir etki yaratmaktadır (Erdoğan, 1985: 8).

Döviz kazancını arttırmak: Ödemeler dengesi açıkları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yaşanan en önemli sorunlardan biridir. Ülkeler ekonomilerinde ciddi sorunlara neden olan bu açığı kapatmak için çeşitli yöntemlere başvurumaktadırlar. Serbest bölgelerde ülkelere döviz girişi sağlamak açısından önemli bir imkan sunmaktadır. Serbest bölge içinde satışı yapılan mal, hizmet ve işgücü gelirleri doğrudan döviz girdileridir. Ayrıca her türlü liman

hizmetleri, depo, antrepo ve arazi kiralari, kredi faizleri gibi faaliyetlerden doğan gelirler döviz gelirlerini artırarak, ödemeler bilançosunun görünmeyen işlemler kısmında olumlu etki yaratmaktadır (Tıraş, 2008: 6).

2. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Mevcut Durumu ve Ege Serbest Bölgesi

Türkiye’de serbest bölge uygulamaları çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Türkiye’de serbest bölge uygulamaları 24 Ocak 1980 ekonomik kararları sonucu dışa açık ekonomik politikaların uygulanmaya başlaması ülke gündemine girmiştir. Serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesinde Bakanlar Kurulu yetkilidir. Serbest bölgelere ilişkin 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 1985 yılında, kanununun Uygulama Yönetmeliđi ise 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de serbest bölge uygulamalarının çerçevesini çizen 3218 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, serbest bölge kurma çalışmalarının hukuki temelleri atılmıştır. Bu olumlu atmosfer içerisinde ilk olarak 1980’li yıllarda arazi ve altyapı harcamaları devlet tarafından temin edilen Mersin ve Antalya’da birer serbest bölge kurma çalışmaları başlatılmıştır (Tüzmen, 1996, s. 40). İlk kurulan bu serbest bölgelerden günümüze kadar geçen 30 yıllık sürede serbest bölge sayılarında her ne kadar değişiklikler yaşansa da, 2017 yılı itibari ile sayıları 19’a kadar yükselmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Serbest Bölgeler (2017)

SERBEST BÖLGE ADI	BAŞ. TARİHİ	ARAZİ DURUM U	ALT YAPIYI YAPAN	ALAN M ²	İŞLETİCİ FİRMA
Mersin S.B.	1987	Kamu	Devlet	836.000	MESBAŞ A.Ş.
Antalya S.B.	1987	Kamu	Devlet	584.800	ASBAŞ A.Ş.
Ege S.B.	1990	Kamu	Özel	2.200.000	ESBAŞ A.Ş.
İstanbul-Atatürk HL S.B.	1990	Kamu	Devlet	343.991	İSBİ A.Ş.

Trabzon S.B.	1992	Kamu	Özel	38.000	TRANBAŞ A.Ş.
İstanbul Deri ve Endüstri S.B.	1995	Özel	Özel	185.942	DESBAŞ A.Ş.
Mardin S.B.	1995	Özel	Özel	515.686	MASBAŞ A.Ş.
İzmir Menemen Deri S.B.	1998	Özel	Özel	1600.000	İDEBAŞ A.Ş.
Rize S.B.	1998	Kıra	Özel	85.000	RİSBAŞ A.Ş.
Samsun S.B.	1998	Kamu	Özel	73.150	SASBAŞ A.Ş.
İstanbul Trakya S.B.	1998	Özel	Özel	387.500	İSBAŞ A.Ş.
Kayseri S.B.	1998	Özel	Özel	6.905.000	KAYSER A.Ş.
Avrupa S.B.	1999	Özel	Özel	2.000.000	ASB A.Ş.
Gaziantep S.B.	1999	Özel	Özel	1.136.994	GASBAŞ A.Ş.
Adana Yumurtalık S.B.	1999	Kamu	Özel	4.500.000	TAYSEB A.Ş.
Bursa S.B.	2001	Özel	Özel	825.185	BUSEB A.Ş.
Denizli S.B.	2001	Özel	Özel	538.285	DENSER A.Ş.
Kocaeli S.B.	2001	Kamu	Özel	800.000	KOSBAŞ A.Ş.
TÜBİTAK Marmara Arş.	2002	Kamu	Devlet	1600.000	TEKNODER

Kaynak: TÜİK, Ekonomi Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkiye’de ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacı ile 1987 yılından günümüze kadar geçen sürede sırası ile Mersin, Antalya Serbest Bölge’leri (1987), Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge’leri (1990), Trabzon Serbest Bölgesi (1992), İstanbul Deri ve Endüstri, Doğu Anadolu ve Mardin Serbest Bölge’leri (1995), İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi (1997), İzmir Menemen Deri, Rize, Samsun, İstanbul Trakya, Kayseri Serbest Bölge’leri (1998), Avrupa, Gaziantep, Adana-Yumurtalık Serbest Bölge’leri (1999), Bursa, Denizli, Kocaeli Serbest Bölge’leri (2001), TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi (2002) faaliyete geçmiştir.

1987 yılından günümüze kadar faaliyete geçen bu 19 adet serbest bölgenin 15’nin altyapısı özel sektör, 4’ünün ise altyapısı devlet tarafından yapılmıştır. Başlangıçta devlet eliyle yürütülen serbest bölge alt yapı kurulum çalışmaları, edinilen tecrübeyle zaman içinde özel sektöre devredilmiş ve birer anonim şirket olan kurucu işletici şirketler tarafından yapılar hale gelmiştir. Faaliyetteki serbest bölgeler kurulum alanlarının genişliği açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Buna göre Türkiye serbest bölgeleri içerisinde, kurulduğu alan itibarıyla en geniş olanı Kayseri Serbest Bölgesidir. Kayseri Serbest Bölge’sinin ardından Adana Yumurtalık Serbest Bölge’si ve Ege Serbest Bölge’si gelmektedir. Ancak 18 Ağustos 2016 tarihinde imzalanan Ege Serbest Bölge Genişleme ve Süre Uzatımı Sözleşmesi ile Ege Serbest Bölge’sinin mevcut alanına 300.000 m² daha eklenilmesine karar verilmiştir.

Türkiye’de kurulan serbest bölgelerde yapılacak faaliyetler konusunda Ekonomik İşler Koordinasyon Kurulu yetkili kılınmıştır. Kurul tarafından uygun görülen her çeşit sanai, ticari ve hizmete yönelik faaliyetler, kamu kurum ve kuruluşları ile yerli veya yabancı, gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılabilmektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr>, 10.05.2016). Ülkemizdeki serbest bölgeler karma bir özellik göstermesine rağmen, 30 yıllık geçmişin verdiği tecrübe ile çeşitli faaliyet konularında yoğunlaşmaktadırlar. Örneğin Antalya ve Mersin Serbest Bölge’lerinde ticaretle ilgili faaliyetlerin, Ege Serbest Bölge’sinde yüksek teknolojiye dayalı üretim faaliyetlerinin, Adana Yumurtalık Serbest Bölge’sinde ise ağır sanayi yatırımlarına yönelik faaliyetlerin yoğunlaştığı görülmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 146-147). Türkiye’nin 8. serbest bölgesi

olarak 1997 yılında kurulan Mardin Serbest Bölgesi Suriye’de yaşanan savaştan dolayı Nusaybin Sınır Kapısı’nın kapanması ve Habur Sınır Kapısı’nın da işlevinin azalması gibi sebepler nedeni ile istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Bölge yöneticileri tarafından Mardin Serbest Bölge’sinin kapatılması için başvuruda bulunulmuştur.

Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin ülke ekonomisine katkılarını incelediğimizde, 2016 yılı itibari ile Türkiye’de serbest bölgelerde 735’i yabancı 2.126’sı yerli olmak üzere toplam 2.861 firmanın faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu firmaların 956’sı üretim, 1.242’si alım-satım ve 663’ü diğer alanlarda faaliyet göstermektedirler. Türkiye’deki serbest bölgelerin 2012-2016 dönemindeki ticaret hacmi 108 milyar dolara ulaşmıştır. 19 serbest bölge arasında 4.064.522 milyar dolarlık ticaret hacmi ile Ege Serbest Bölgesi ilk sırada yer alırken, Ege Serbest Bölgesini sırası ile Mersin, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Avrupa ve Bursa Serbest Bölgeleri takip etmektedir. Kayseri Serbest Bölgesi ise karasal alanda en fazla ihracat yapılan serbest bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan, 2016 yılı sonu itibarıyla 735’ yabancı olmak üzere, 2.861 serbest bölge kullanıcısı firmanın faaliyet gösterdiği serbest bölgelerde istihdam edilen kişi sayısı 64.603’e ulaşmıştır. Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların yüzde 25’i yabancı sermayeli firmalar, yüzde 75’i ise yerli firmalar tarafından oluşturulmaktadır. Kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımı incelendiğinde firmaların 956’sı üretim, 1.242’si alım-satım ve 663’ü diğer alanlarda faaliyet göstermektedir. Serbest bölgelerle bağlantılı işler de dikkate alındığında ise 200 bin kişilik dolaylı bir istihdamın gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir.

3. Ege Serbest Bölgesi

Ege Serbest Bölgesinin Dünyadaki ve Türkiye’deki serbest bölgeler arasında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ege Serbest Bölgesi, en fazla doğrudan yabancı sermaye ve teknoloji yatırımının yapıldığı, en fazla istihdamın yaratıldığı, en fazla ihracata dayalı üretimin yapıldığı bir ekonomik kalkınma modelidir.1990 yılından itibaren Ege Serbest Bölgesi, “Yap-İşlet-Devret” modeli

ile bir özel sektör kuruluşu olan ESBAŞ tarafından kurulup işletilmektedir. Bölge yap-işlet-devret modeli ile kurulan ilk serbest bölge olma özelliğine sahiptir. 450 çalışanı ile bölgede faaliyet gösteren ESBAŞ tarafından tüm altyapı ve gerekli üstyapı yatırımları, enerji, su, telekomünikasyon ve tüm belediye hizmetlerinin yanı sıra nakliye, hamaliye, gıda hizmetleri verilmektedir. Ege Serbest Bölgesi İzmir Gaziemir’de 2,2 milyon m²’lik bir alan üzerinde kurulmuştur. Ayrıca 600.000 m² lik genişleme alanına sahiptir. Bölge Adnan Menderes Havalimanına 4, İzmir Limanına 12 otoyol ağlarına 1, Çeşme Ro-Ro limanına 60 km mesafededir.

Bölge firmalarına beş farklı şekilde faaliyet ruhsatı verilebilmektedir. Bunlar; Üretim, alım- satım, montaj-de montaj, bakım onarım ve diğer (bankacılık, danışmanlık) olarak sınıflandırılmaktadır. Ege Serbest Bölgesinde yaklaşık 19.250 kişi istihdam edilmektedir. Bu rakam, Türkiye’deki 19 serbest bölgede yaratılan toplam istihdam ve yatırımın üçte birini oluşturmaktadır. Bölgede bugün itibari ile 71’i yabancı 100’ü yerli olmak üzere 171 firma faaliyet göstermektedir. Bölgedeki firmaların sektörler itibariyle dağılımı otomotiv yan sanayi, havacılık, tekstil, elektrik-elektronik, gıda, yapı malzemeleri, enerji, yan sanayi, ambalaj malzemeleri, kimya ve metal şeklindedir. En fazla ticareti yapılan mallar ise, tekstil ürünleri, konfeksiyon makineleri, deri ve deri mamulleri, kimyasal ürünler ve dayanıklı tüketim mallarıdır. Hugo Boss (Almanya), Ege Endüstri (Türkiye), Delphi Automotive (ABD), Hidromek (Türkiye) bölgenin önde gelen firmaları arasında yer almaktadır (<http://www.esbas.com.tr/tr/firmalar#kuresel-firmalar>, 02.06.2016).

ESBAŞ’ın gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında göstermiş olduğu başarılı ve yoğun pazarlama çalışmaları sonucunda Ege Serbest Bölgesi; Türkiye’deki Serbest Bölgeler arasında en çok yabancı sermayeyi çeken bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalarda ileri teknolojiye sahip firmalara önem verilmesi, tesis, hizmet ve kalite üstünlüğü ve ESBAŞ tarafından uygulanan istikrar unsuru ön planda tutulmaktadır. Ege Serbest Bölgesinde yüksek teknolojiye sahip sektörlerde, özellikle havacılık ve otomotiv sanayinde kümelenmeler bulunmaktadır. ESBAŞ ayrıca arasında ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi Belgesinin de bulunduğu toplam dört adet kalite belgesine sahip ilk serbest bölge olma özelliğini taşımaktadır.

3.1. Ege Serbest Bölgesinin Türkiye'deki Yeri ve Önemi

Serbest bölgeler, özellikle de Ege Serbest Bölgesi, buldukları ülke ekonomilerine sağladıkları katkıların yanında, modern yapıları ile dış ticarete yönelmek isteyen firmalara çeşitli yatırım olanakları sağlamaktadır. Türkiye'deki serbest bölgelerin arasında en önde gelen serbest bölge Ege Serbest Bölgesidir. Ege Serbest Bölgesi Türkiye'de tüm serbest bölgeler içerisinde en hızlı gelişen serbest bölge olma özelliğine sahiptir. Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan veriler incelendiğinde Ege Serbest Bölgesi ticaret hacmi, istihdam, sektör çeşitliliği ve ruhsat sayısı açısından ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 2: Ege Serbest Bölgesinin Türkiye'deki Yeri (2016)

	Türkiye'deki Serbest Bölgeler	Ege Serbest Bölgesi	Yüzdeler Pay
İstihdam Oranı	64.603	19.250	%29
Ticaret Hacmi (milyar dolar)	19.007.114	4.064.522	%21
Toplam Firma Sayısı	2.861	170	%6

Kaynak: ESBAŞ verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2'de yer alan Türkiye'de faaliyet gösteren 19 adet serbest bölgenin genel ticaret hacimleri incelendiğinde, 2016 yılı itibari ile Türkiye'deki 19 serbest bölgede yaratılan toplam ticaret hacminin yaklaşık 19 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu ticaret hacminin yaklaşık 4 milyar dolar ile yüzde 21'lik kısmı Ege Serbest Bölgesi tarafından yaratılmaktadır. Ege Serbest Bölgesini diğer serbest bölgelerden öne çıkaran bir diğer nokta da yaratmış olduğu istihdam oranıdır. Türkiye'de 19 adet serbest bölgede 2016 yılı itibari ile toplam 64.603 kişi istihdam edilmektedir. Bu istihdamın 19.250 kişi ile yaklaşık yüzde 29'u Ege Serbest Bölgesi tarafından yaratılmaktadır.

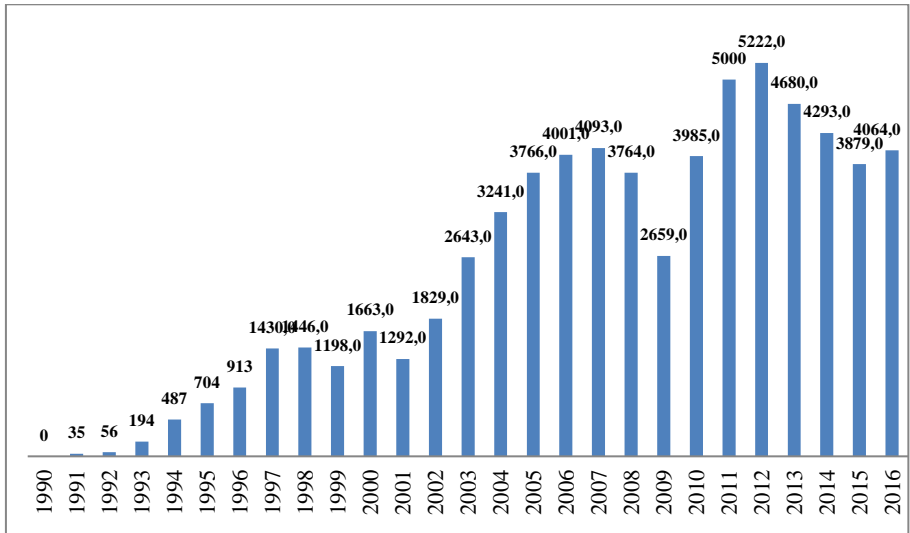
Ayrıca 2016 yılı verileri incelendiğinde ise serbest bölgelerde 735'i yabancı, 2.126 'sı yerli olmak üzere toplam 2.861 firmanın faaliyet gösterdiği

görülmektedir. Bu firmaların yüzde 6'lık pay ile 170 tanesi Ege Serbest Bölgesinde faaliyet göstermektedir. Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren yabancı menşeli firmaların bölgede yaptıkları yatırım süreçleri incelendiğinde gerek Türkiye'ye gerekse Ege Serbest Bölgesine beraberlerinde yeni teknoloji girişi getirdikleri görülmektedir. Bölgede şu an mevcut durumda birçok firmanın aktif halde çalışan ARGE departmanları ve bu departmanlarda çalışan nitelikli mühendisleri bulunmaktadır. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Ege Serbest Bölgesi en fazla teknolojik ürün üretilen serbest bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Ege Serbest Bölgesi Ticaret Hacmi

Ege Serbest Bölgesi'nin ticaret hacminin ekonomik krizlerin yaşandığı 1999, 2001 ve 2008 yılları dışında sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

Şekil 1: Ege Serbest Bölgesi Yıllar İtibari İle Ticaret Hacmi-Bin Dolar (1990-2016)

Kaynak: ESBAŞ verilerinden derlenmiştir.

Bölgede 2016 yılı itibari ile 71'i yabancı olmak üzere 170 firma faaliyet göstermektedir. Bölgedeki yabancı firmalar %41 gibi yüksek bir orana sahiptir. Toplam firma sayısının 2016 yılında gerçekleşen ticaret hacmi yaklaşık 4 milyar ABD doları olup bölgenin faaliyete başlamasından bugüne kadar gerçekleşen toplam ticaret hacmi ise 66 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ege Serbest Bölgesi, son 5 yılda toplam 22 milyar 139 milyon dolarlık ticaret hacmiyle tüm serbest bölgelerin oluşturduğu ticaret hacminin yaklaşık beşte birine sahiptir. Ayrıca Ege Serbest Bölgesi 2016 yılında yaptığı 4,1 milyar dolarlık ihracat rakamı ile Türkiye'deki 37 ilin toplamında daha fazla ihracata sahiptir. Son olarak ise ESBAŞ yöneticileri 18 Ağustos 2016 tarihinde imzalanan Ege Serbest Bölgesi'nin Genişleme ve Süre Uzatımı Sözleşmesi ile birlikte ESBAŞ faaliyet alanına 300.000 m² lik bir alanın daha ekleme işlemlerinin tamamlanması ile birlikte ticaret hacminde önemli bir artış beklenmektedir.

4. Ege Serbest Bölgesi'nin Yabancı Sermaye Girişine Katkısının Analizi

4.1. Araştırma Yöntemi

Araştırma yapısı ve içerdiği süreçler itibari ile nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırmalar herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak güçtür. Ancak genel literatürde nitel araştırmaları "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Araştırmada ilk olarak Ege Serbest Bölgesinin makroekonomik etkilerine yönelik görüşleri ortaya koymak ve istihdama katkısını analiz etmek şeklinde temel problem tanımlanmıştır. Örnek olay incelemesinde Ege Serbest Bölgesinin seçilmesinde Ege Serbest Bölgesinin Türkiye'de tüm serbest bölgeler içerisinde ticaret hacmi, istihdam, sektör çeşitliliği ve ruhsat sayısı, yabancı sermayeyi çekme açısından ilk sırada yer alması ve en çok teknolojik ürün üretilen bölge olması gibi faktörler etkili olmuştur. Örnek olay incelenmesinde bilgi toplama aracı olarak derinlemesine mülakat Ege Serbest Bölge Firma Formu ve ESBAŞ Yönetim görüşme formları hazırlanmıştır. Örnek olay incelemesi olarak Ege Serbest Bölgesine karar

verilmeden önce ayrıntılı bir literatür taraması yapılarak araştırmının teorik temelleri oluşturulmuştur. Görüşmeler Şubat ayı içerisinde Ege Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren 10 adet firma ve ESBAŞ yöneticileri ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında görüşme soruları doğrultusunda alınan cevaplar not alınarak ve ses kayıt sistemi ile kayıt altına alınmıştır. İlgili kayıtlardan elde edilen veriler öncelikle Office programına aktarılarak gerekli düzenlemeler yapılmış ve ilgili alt başlıklar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu alt başlıklara ait verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

4.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Ege Serbest Bölgesi Türkiye’de bulunan 19 serbest bölge arasında en fazla yabancı sermaye yatırımının bulunduğu serbest bölge olma özelliğine sahiptir. Bölgede toplamda faaliyet gösteren firma sayısı 170’dir. Bu firmaların 71 tanesi yabancı 99 tanesi Türk menşelidir. Bölge firmaları ve ESBAŞ yönetim ile yapılan görüşmeler sonucunda serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından biri olan doğrudan yabancı yatırımları artırma ile ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Serbest bölgelerin kuruluş yeri seçimlerinde bazı değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ülkenin ve bölgenin coğrafi konumu, bölgenin liman, havaalanı gibi ulaşım noktalarına yakınlığı, ülkedeki istihdam politikalarının yapısı, üniversite ve teknik okul sayıları hatta yabancı sermayenin yaşamayı sevdiği ortamların varlığı bile kurulacak olan serbest bölgeye yabancı sermayeyi çekebilme noktasında oldukça etkili olmaktadır. Geçmişten günümüze serbest bölge örnekleri incelendiğinde başta Erzurum ve Mardin Serbest Bölgeleri olmak üzere bazı serbest bölgelerin yabancı sermaye çekebilme ve bölgenin faaliyetine devam edebilmesi noktasında sıkıntılar yaşadığı görülmektedir.

Yapılan görüşmelerde Ege Serbest Bölge’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmalara öncelikle yatırım yapmak için neden Ege Serbest Bölgesini tercih ettikleri sorusu yöneltilmiştir. Firmalar yatırım süreçlerinde yapmış oldukları araştırmalarda Doğu Avrupa Ülkeleri, Tunus, Fas, Hindistan gibi farklı ülkelerdeki farklı serbest bölge uygulamalarını incelemişler ve ilgili ülkedeki yatırım maliyetleri, iş gücü, lokasyon gibi faktörleri araştırmışlardır. Genellikle

araştırma sonucunda biri Türkiye olmak üzere iki farklı ülke arasından karar verdikleri görülmüştür.

Geçmiş dönemlerde Fas, Tunus ve Mısır'a ciddi bir yabancı sermaye girişi bulunmaktaydı. Bu ülkelerde her ne kadar iş gücü maliyetleri düşük olsa da iş gücü verimliliklerinin ve istikrarlarının düşük olduğu görülmektedir. Görüşmede yabancı menşeli bir firma yöneticisi günümüzde çeşitli sebepler ile geri çağırılan birçok ürün ve ülke örneği olmasına rağmen, Türkiye'de üretilen herhangi bir ürünün geri çağırılmadığını; bununda kaliteli üretimin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca günümüzde Avrupa ülkelerinde her ne kadar serbest ticaret bölgesi, serbest şehir gibi farklı isimler ile adlandırılan ticaret bölgeleri bulunsa da Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarının tam olarak karşılığı bulunmamaktadır.

Yapılan görüşmelerde yabancı sermayeli firmaların Türkiye'yi diğer bir tercih etme nedenlerinin başında düşük maliyetin (low-cost) geldiğini söyleyebiliriz. Fransız menşeli iş makineleri alanında faaliyet gösteren bir firma yöneticisi firmalarının bu günkü Avrupa standartlarında büyümesinin Türkiye'dekine oranla çok daha maliyetli olduğunu ve şirket sahibinin yatırım kararında Türkiye'nin maliyet avantajının oldukça etkili olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca yabancı menşeli firmaların tedarik yapıları incelendiğinde birçoğunun Türkiye'de çalıştıkları önemli tedarikçileri buldukları görülmektedir. Türk tedarikçiler hem sağlamış oldukları ürün kaliteleri hem de yaklaşık yüzde 30-40'lık fiyat avantajları ile yabancı yatırımcılar için cezbedici bir konumdadırlar. Örneğin iş makineleri üretimi alanında faaliyet gösteren yabancı menşeli bir firma çelik konstrüksiyon, paslanmaz çelik gibi hammadde teminlerinin yüzde doksana yakını Türkiye'den yüksek kalite ve maliyet avantajı ile sağladıklarını belirterek yatırım yapma kararı verme süreçlerinde Türkiye'de ki tedarikçilerinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bölgede faaliyet gösteren firmalara yöneltilen sorular neticesinde, Türkiye'deki serbest bölgelerde faaliyette bulunan gerek yerli gerek yabancı firmaların bölge faaliyetlerinden elde ettikleri kazanç ve gelirler, hiçbir izne tabi olmaksızın yurt dışına veya ülke içine serbestçe transfer edilebilme

imkânına sahip olmaktadır. Bu durumun yatırımcıların karar verme süreçlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Firmaların yatırım yapma süreçlerinde araştırmanın ikinci aşamasında neden İzmir sorusu bulunmaktadır. Yapılan görüşmelerde yabancı menşeli firma sahiplerinin genellikle İzmir'e karşı bir ilgileri olduğu görülmektedir. İzmir'in gerek tarihi ve kültürel yapısı gerekse yaşanabilir modern şehir anlayışı yabancı yatırımcıları oldukça etkilemektedir. Ayrıca bölgede iklimin ılıman olması hem yabancı yatırımcıyı cezbetmekte hem de gerek ulaşımda gerekse üretim alanında iklim koşulları sebebi ile herhangi bir sıkıntı yaşanmaması yatırımcılar üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Yapılan görüşmelerde Ege Serbest Bölgesinin sahip olduğu yaklaşık 19.000 kişilik istidam oranının yansıra, bölgeye yakın noktalarda açılan alışveriş merkezi, sosyal alanlar gibi olanaklar ile ülke istihdamına dolaylı bir katkı sağladığı görülmektedir.

Firmaların yatırım sürecinde bakmış olduğu diğer bir değişkende İzmir'in sahip olduğu nitelikli, eğitilmiş beyaz yaka ve eğitilebilir mavi yakalı personelin varlığıdır. Şehirdeki üniversite ve teknik okul sayıları, yabancı dil düzeyi, nitelikli eleman sayısını olumlu yönde etkilemektedir. Örneğin otomotiv yan sanayi ve kablo üretiminde dünyanın önde gelen firmalarından biri olan Delphi firmasının dünyada farklı noktalarda üretim yaptıkları fabrikaları bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda iş gücü verimliliğinin en fazla olduğu fabrikanın Ege Serbest Bölgede yer alan fabrikaları olduğu belirlenmiştir.

Yapılan görüşmede Danimarka menşeli bir diğer firma yöneticisi firmanın Danimarka'da da faaliyetine devam eden bir fabrikaları olduğunu ancak buradaki işçilerin genel yapıları ve alışkanlıkları gereği Danimarka'da saat üçten sonra işçileri fabrikada çalıştırmaya devam etmenin neredeyse imkânsız olduğunu, bu noktada Türk işçisinin istekli ve azimli olmasının ürün kalitesini de olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Yabancı yatırımcının yatırım kararı verme sürecinde üçüncü ve önemli nokta ise neden Ege Serbest Bölgesi sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ege Serbest Bölgesi içinde bulunduğu konum itibarı ile oldukça cazip bir yatırım bölgesi konumundadır. Bölge Adnan Menderes Havalimanına 4, İzmir Limanına 12 otoyol ağlarına ise 1km, çeşme Ro-Ro limanına 60 km mesafededir. Yabancı

yatırımcı bu lojistik avantajlar sayesinde hem nakliye anlamında hem de gerekli durumlarda bölgeye ulaşım anlamında büyük bir avantaja sahip durumdadır. Bölgenin Gaziemir gibi şehir merkezine yakın bir konumda bulunması hem personel bulma konusunda hem de personel ulaşım giderleri açısından avantaj yaratmaktadır. Gaziemir, Ege Serbest Bölgesinin sağlamış olduğu ekonomik gelişim sayesinde Türkiye'nin en hızlı büyüyen ilçelerinden biri konumuna gelmiştir. Günümüzde büyükşehirlerdeki ulaşım ve trafik sorunları personelin iş seçme kriterlerini oldukça etkilemektedir. Hatta kimi zaman daha yüksek maaş imkanı sağlayan iş yerleri ulaşım sıkıntısı gibi sebepler nedeni ile kişiler tarafından tercih edilmemektedir.

Görüşmeye katılan gerek yerli gerekse yabancı firmalarının büyük çoğunluğu ESBAŞ'dan ve ESBAŞ'ın sağlamış olduğu olanaklardan büyük bir memnuniyet ile bahsetmektedirler. ESBAŞ'ın bölge kullanıcılarına sağlamış olduğu imkanlar yabancı sermayeyi bölgeye çekebilme konusunda oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. ESBAŞ tarafından bölgede yabancı sermayenin ihtiyacı olan her türlü servis hizmeti sunulmaktadır. ESBAŞ bölge kullanıcılarına anahtar teslim hizmet imkanı sağlanmaktadır. ESBAŞ tarafından bölge firmalarına enerji, su, telekomünikasyon, çevre temizlik, yemek, yükleme boşaltma, dış ticaret hatta çocuk yuvası hizmeti verilmektedir. Bölgede çocuk yuvasının var olmasının yabancı yatırımcı açısından bir çağdaşlık göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Yuva hizmeti çocuk sahibi çalışanlar açısından büyük kolaylık sağlamakta ayrıca bölgede çevreye duyarlı üretim yapıldığının da en büyük kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge ayrıca 4 kalite belgesine sahip ilk Türk serbest bölge kurucu ve işleticisine sahip bir modern bir endüstri parkı olma özelliğine sahiptir. Ayrıca Türkiye'deki serbest bölgeler de faaliyet gösteren tek serbest muhasebeci mali müşavirlik şirketi olan BSN& CO firması bölge kullanıcılarına hizmet vermektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda bölgenin sağlamış olduğu tüm bu imkanların Ege Serbest Bölgesini diğer serbest bölgeler arasında bir adım öne geçirdiği görülmektedir.

Bölge firmalarına yöneltilen görüşme sorularına paralel olarak ESBAŞ yönetimi ile de görüşme yapılmıştır. ESBAŞ yöneticilerine, "En fazla yabancı sermaye yatırımının Ege Serbest Bölgesinde olduğu görülmektedir. Sizce yabancı

sermayeyi Ege Serbest Bölgesine çeken en önemli faktörler nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve firmaların vermiş oldukları cevapları destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

ESBAŞ pazarlama, kiralama ve kurumsal iletişim müdürü vermiş olduğu cevapta gerek yabancı gerekse yerli yatırımcılara tek başına Ege Serbest Bölgesini pazarlamanın anlam ifade etmediğini, pazarlama faaliyetlerinde birçok farklı faktörü bir araya getirdiklerini belirtmiştir. Örneğin yapmış oldukları pazarlama faaliyetlerine ve yurtdışı roadshowlara Ege Bölgesi Sanayi Odasını ve ilgili temsilciliklerini de alarak gittiklerini ayrıca gerek İzmir Kalkınma Ajansının gerekse İstanbul’da bulunan Yatırım Destek Ve Promosyon Ajansının bölgeye yabancı yatırımcıyı çekme konusunda oldukça faydalı olduklarını vurgulamaktadır. Pazarlama faaliyetlerinde yatırımcılara öncelikle Türkiye’nin sahip olduğu demografik özellikler, coğrafi yapısı, iş gücü maliyetleri, eğitim kalitesi gibi birçok konuda bilgiler sunarak hemen arkasından Ege Bölgesini ve Ege Serbest Bölgesini anlattıklarını vurgulamaktadırlar. Yapılan bu pazarlama faaliyetlerinin başarılı olması sonucunda Eldor Electronics (İtalya), Gates (ABD), Hugo Boss (Almanya), Mc Cormick (İngiltere) gibi dünyanın birçok farklı ülkesinden yatırımcıyı bünyelerinde barındırdıklarını belirtmektedirler.

Ege Serbest Bölgesine gelen bir yatırımcı ebetteki yatırım teşvik paketlerine bakmaktadır. Ancak bölge özellikleri de yatırım sürecinde oldukça etkili olmaktadır. Bölge yap-işlet-devret modeli ile çalışan bir yapıya sahiptir. Yöneticiler ESBAŞ’ın bölgede mükemmellikten ödün vermeden çalıştıklarını söylemektedirler. Yönetim olarak öncelikli pazarlama anlayışlarının firmaların düzenli faaliyetinde bulunabilmesi, Türkiye ekonomisine katkıda bulunabilmesi, istihdam yaratabilmesi için gerekli altyapının sunulması olduğu belirtilmiştir.

Bölgeye yabancı yatırımcı çekebilme noktasında diğer bir önemli faktör de devletin serbest bölgelere sağlamış oldukları teşvikler konusudur. Türkiye’de yerli ve yabancı yatırımcılara eşit haklar sağlanmaktadır. Yabancı yatırımcının yabancı firmalara benzer şartlarda yatırım yapıyor olabilmesi yabancı yatırımcı açısından cazip bir yön yaratmaktadır. Bölgede sağlanan gelir vergisi, kurumlar vergisi, gümrük vergisi, KDV muafiyeti gibi teşvikler yabancı yatırımcıların karar verme süreçlerini olumlu yönde etkilemektedir. Sağlanan bu teşvikler

sayesinde serbest bölgelerde yatırım yapmak, diğer bölgelere göre ciddi oranda bir maliyet avantajı yaratmaktadır. Ancak verilen cevaplarda 2004 sonrasında ilgili kanunda yapılan gelir vergisi muafiyetinin FOB bedelinin en az yüzde 85'ini yurt dışına ihraç eden kullanıcıların gelir vergisinden müstesna olması şartı yatırımcılar üzerinde stres yarattığı görülmektedir. Bölge kullanıcıları serbest bölgelerin ülke ekonomileri açısından oldukça önemli olduğunu bu nedenle sağlanan teşvik ve kolaylıklarda iyileştirmeler yapılması gerektiğini düşünmektedirler.

ESBAŞ yöneticileri ile yapılan görüşmelerde yabancı yatırımcı çekebilme konusunda yaşadıkları sıkıntıların başında mevzuat alanındaki istikrarsızlıklar olduğu sonucuna varılmıştır. Verilen cevaplarda yabancı yatırımcının kendini garantiye almak istediği görülmektedir. Yatırım yaptıktan sonra gerek ilgi kanunda gerekse sağlanan teşviklerde yapılan değişikliklerin yatırımcı açısından güven kaybına ve strese neden olduğunu düşünülmektedir. Bölgede yer alan bir mali müşavirlik firması tarafından konu ile ilgili çarpıcı bir örnek paylaşılmıştır. Bölgeye yatırım yapmak isteyen bir Fransız firmasının hukuk departmanı serbest bölgelerin kurulmaya başlanmasından günümüze kadar geçen sürede mevzuat değişiklikleri ile ilgili bir grafik talebinde bulunmuşlardır. Sunulan rapor sonucunda firma mevzuat değişikliklerinin yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Bölge yatırımcıları ve yöneticilerine göre her alanda müktesebatın korunması gerekmektedir.

Yöneticiler bölgeye yabancı yatırımcı çekebilme konusunda yaşanan diğer bir zorluğun da son dönemde ülke gündeminde yaşanan olumsuzlar nedeni ile iç piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve terör olayları olduğunu belirtmişlerdir. Yabancı yatırımcıların vermiş oldukları cevaplarda ilgili ülkede öncelikle kendilerini güvende hissetmek istedikleri görülmektedir. Bu nedenle ülke içerisinde yaşanan belirsizliklerin özellikle yeni yatırım yapmak isteyen yatırımcılar üzerinde olumsuz bir etki yaratarak yeni yatırım taleplerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya ekonomisinde son yıllarda yaşanan hızlı değişimler işletmeleri politikalarını bir daha gözden geçirmeye zorlamıştır. Firmalar maliyet, kolay ve ucuz hammadde temini, lojistik avantajlar, nitelikli işgücü ve sermaye gibi avantajları kullanarak büyüme, piyasada rakiplere karşı avantaj sağlama, daha iyi hizmet sunabilme gibi amaçlarını hayata geçirmek için çalışmakta ve üretim süreçlerini kendilerine en uygun ortamı sağlayan ülkelere kaydırarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Tüm bu amaçlara ulaşabilmek için firmalara sağlanan olanaklardan en önemlilerinden biri kuşkusuz serbest bölgelerdir. Türkiye’de serbest bölgelerin kurulmasındaki temel amaçlar; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek olarak sıralanmıştır. Türkiye’de serbest bölgelerin 30 yıllık geçmişine bakıldığında sağlanmış olan teşviklerin yanı sıra modern alt ve üst yapı imkânları, lojistik konumları gibi avantajların bölgelerin önemini arttırdığı görülmektedir. Her ne kadar serbest bölgelerin kuruluş amaçları arasında yabancı sermaye girişini hızlandırmak öncelikli sıralarda yer alsada 2017 yılı itibari ile Türkiye’de serbest bölgelerde 735’i yabancı 2.126’sı yerli olmak üzere toplam 2.861 firmanın faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ege Serbest Bölgesi ise 71 tane yabancı menşeli firma ile Türkiye’de bulunan 19 serbest bölge arasında en fazla yabancı sermaye yatırımının bulunduğu serbest bölge olma özelliğini taşımaktadır. Ege Serbest Bölgesinin sahip olduğu bu özelliklerden yola çıkılarak bölgenin yabancı sermayeye katkısının belirlenmesi amacı ile yapılan çalışmada bölge firmaları ve ESBAŞ yönetimine sorulmak üzere 15 adet soru hazırlanmıştır. Yapılan görüşmelerde alınan cevaplar doğrultusunda bölgenin sahip olduğu bu başarıda birçok değişkenin etkili olduğu görülmektedir. Geçmiş dönemlerde Fas, Tunus ve Mısır’a ciddi bir yabancı sermaye girişi bulunmaktaydı. Bu ülkelerde her ne kadar iş gücü maliyetleri düşük olsa da iş gücü verimliliklerinin ve istikrarlarının düşük olduğu görülmektedir. Günümüz koşullarında yabancı sermayeli firmalar bu düşük maliyet avantajından yararlanmak isteseler de artan rekabet baskısı ve teknolojik gelişmeler firmaların kalite ve verimlilik kavramlarını ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır. Ayrıca alınan cevaplar doğrultusunda bölgede faaliyet gösteren yabancı menşeli firmaların tedarik yapıları incelendiğinde birçoğunun Türkiye’de çalıştıkları önemli tedarikçileri buldukları görülmektedir. Türk tedarikçiler hem sağlamış oldukları ürün

kaliteleri hem de yaklaşık yüzde 30–40 'lık fiyat avantajları ile yabancı yatırımcılar için cezbedici bir konumda olması yatırımların bu ülkelerden Ege Serbest Bölgesine kayması noktasında itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı sermayeyi bölgeye çeken bir diğer önemli unsur da bölge kullanıcılarına sağlanan teşvik ve avantajlardan biri olan Türkiye'deki serbest bölgelerde faaliyette bulunan gerek yerli gerek yabancı firmaların serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler, hiçbir izne tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye serbestçe transfer edilebilme imkanına sahip olmaları, KDV, gelir vergisi muafiyeti gibi faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı sermayeli firmaların yatırım süreçlerinde bakmış olduğu diğer bir değişken de İzmir'in sahip olduğu nitelikli, eğitilmiş beyaz yaka ve eğitilebilir mavi yakalı personelin varlığıdır. Şehirdeki üniversite ve teknik okul sayıları, yabancı dil düzeyi, nitelikli eleman sayısında oldukça etkili olmaktadır. Ayrıca İzmir'in gerek tarihi ve kültürel yapısı gerekse yaşanabilir modern şehir anlayışı yabancı yatırımcıları cezbetmektedir. Ege Serbest Bölgesini diğer bölgeler arasında en fazla yabancı sermaye çeken serbest bölge olarak karşımıza çıkaran önemli bir nokta ESBAŞ yöneticilerinin pazarlama faaliyetlerinde birçok farklı faktörü bir araya getirmeleridir. Örneğin, yapmış oldukları pazarlama faaliyetlerine ve yurtdışı roadshowlara Ege Bölgesi Sanayi Odasını ve ilgili temsilciliklerini de alarak gittiklerini ayrıca gerek İzmir Kalkınma Ajansının gerekse İstanbul'da bulunan Yatırım Destek Ve Promosyon Ajansının bölgeye yabancı yatırımcıyı çekme konusunda oldukça faydalı olduklarını vurgulamaktadırlar. Bölgeyi tercih eden yabancı menşeli firmaların ESBAŞ' tarafından sağlanan tüm alt ve üst yapı olanakları ile bölge yönetime karşı olan memnuniyetleri bölgeye yeni yatırım yapmak isteyen yabancı menşeli firmalar üzerinde de olumlu bir izlenim yaratmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen tüm bu faktörler Ege Serbest Bölgesinin serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından biri olan yabancı sermayenin arttırılması amacını gerçekleştirdiği sonucuna varılmaktadır. Serbest bölge amaçlarının gerçekleştirilmesinde yaşanan en önemli sıkıntılardan biride mevzuat istikrarsızlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı yatırımcı teşvik paketlerinden önce ülkede sağlanan mevzuata istikrarına bakmaktadır. Ülkede yaşanan mevzuat değişikliklerinin yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Gerek bölge firmalarından gerekse ESBAŞ

yöneticilerinden alınan cevaplar 2004 öncesi ilgili kanunda sağlanan muafiyet ve teşviklere dönülmesi yönünde birleşmektedir. Bu nedenle uzun dönemde mevzuat istikrarının sağlanmasının serbest bölge ticaret hacmini olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmaktadır. Görüşmeler sonucunda elde edilen cevaplarda serbest bölgelerin devlet politikası haline gelmesi yönünde ortak bir görüş bulunmaktadır. Bu sayede bölgelerin önemi artacak ve kuruluş amaçlarına bir adım daha yaklaşmış olunacağı düşünülmektedir. Ülkeye yabancı sermaye girişinin artırılması için ilgili ülkedeki, siyasi, politik ve ekonomik istikrar devam ettirilmesi ve güven ortamının sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Firmalardan ve ESBAŞ yönetiminden alınan cevaplar doğrultusunda bölgede faaliyet gösteren firmalar açısından baktığımızda serbest bölgede faaliyet gösteren firmalar açısından kolay hammadde ve ara malı temini konusunda birtakım eksikler yaşandığı belirlenmiştir. Gelen talepler doğrultusunda serbest bölgeye giren-çıkan mal hesap takibinde firmaların iş yükünü ve maliyetlerini azaltmak adına sektörel düzeyde birtakım kolaylıklar sağlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birini ödemeler dengesi açıkları oluşturmaktadır. Serbest bölgeler yaratmış oldukları döviz gelirleri sayesinde ödemeler dengesi açıklarının azaltılmasında itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle serbest bölgelere verilen önemin artırılması ve dış ticaret politikalarında itici bir güç olarak ön planda yer alması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, A. (2010). "Economic Impacts of SEZs: Theoretical Approaches and Analysis of Newly Notified SEZs in India". Department of Business Economics. University of Delhi, India. Unpublished.
- Akın, H. (2013). Dış Ticaret Sözlüğü. İstanbul: Elma.
- Alpar, C. (1985). Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler. Ankara: Dost.
- Atik, H. (1998). Serbest Bölge ve Türkiye'de Serbest Bölgeler, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Raporu,

- Atik, H. (1999). Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler. Ankara: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ay, S. (2010). Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Türkiye’deki Serbest Bölgelerin ve Bursa Serbest Bölgesinin Ticaret Hacmi, İstihdam ve Yabancı Sermaye Açısından Değerlendirilmesi, İş Güç Endüstri İlişkileri İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 1 Sayı:3 sayfa 31-46
- Bakan, S. ve Gökmen S. (2014). Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı. 51, 34-51.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Seçkin
- Borensztein E., J. De Greorio and J-W. Lee (1998). “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth”. Journal of International Economics. Vol:45. Pages:115-135.
- Can, G. (2012). Free Zones: The Aeagen Free Zone Experience, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dereli, S. (2012). Serbest Bölgeler Ve Kuruluş Yeri Olarak Kahramanmaraş İlinin Potansiyeli, KSÜ İİBF Dergisi, C.3, S.2.
- Dölek, A. (2013). Dış Ticaret İşlemleri. İstanbul: Umut.
- Düzenli, C. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ebiri, N. (2006). Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye Uygulamasının Mali Yönden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erçakar, E. (2004). Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi, Uludağ Üniversitesi Dergisi, C.6, S.2.

- Erdoğan, E ve Ener M. (2005). Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri, Serbest Bölgeler, Teori Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'deki Gelişimi. Ankara: Nobel.
- FIAS (2008). Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development" Final Report to U.S. Agency for International Development. The World Bank Group. .
- Gümüş, E. (2004). Türkiye'de Serbest Bölgeler ve 5084 Sayılı Kanun Sonrasında Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamaları, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:276, s.141-148.
- Hamada, K. (1974), "An Economic Analysis of the Duty-Free Zone", Journal of International Economics, 4/3: 225-241.
- Hamitoğulları, U. (2000, Mart). Yeni Gümrük Kanunu ve Serbest Bölgeler, Yaklaşım Dergisi, Yıl:8, Sayı:87, s.58-60.
- Işık, İ. (2006). Sorular ve Cevaplarıyla Serbest Bölgeler, İzmir: Testemir.
- Jayanthakumaran K. (2003). "Benefit-Cost Appraisals of Export Processing Zones: A Survey of Literature". Development Policy Review. No:21(1). Pages:51-65.
- Kabakoz, S. (2012). Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Performans Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Karaduman, N. ve Yıldız Z. (2002), "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 7(1), s.133-152
- Kavlak, E. (2012). Economic Impacts Of Free Zones In Turkey, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kılıç, G. (2007). Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerine Etkisi, Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.

- Kibritçiođlu, A. (19997). Serbest Bölgelerin Olası Makro Ekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri, Liberal Düşünce Dergisi, S.6.
- Kocaman, Ç. (2007). Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, Ankara Hukuk Fakóltesi Dergisi, C.53, S.99-135.
- Merriam, S. (2015). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber (S. Turan, Çev.) İstanbul: Nobel.
- Murray M. (2010). "A Survey of Special Economic Zones", The University of Iowa Center for International Finance and Development.
- Muzhdabayeva, F. (2006). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesinin İzmir Ekonomisine Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Nakip, M. (2006). Pazarlama Araştırmaları. Ankara: Seçkin.
- Orhan, A. (2003). Serbest Bölgelerin sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 5, s.117-131.
- Tıraş, H. (2008). Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- <http://www.esbas.com.tr/tr/firmalar>, (Erişim Tarihi: 04.07.2017).
- <http://www.gtb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 28.06.2017).